ФЛОТСКИЯТ МЕХАНИК КОНСТАНТИН БОЖКОВ И РАННАТА ИСТОРИЯ НА ГАЛВАНОТЕХНИКАТА В БЪЛГАРИЯ

По случай 165 г. от рождението на първия българин - началник на Морското училище

Понастоящем специално на историята на галванотехниката в България не е посветена нито една публикация. Тя е раздел от електрохимията, която пък е част от физикохимията, но и тези теми в българската историческа литература са загърбени. За състоянието им в нашенската историография на науката и техниката са показателни телевизионните изяви на известни учени през последните години, които продължават да твърдят, че д-р Петър Берон „**създава, утвърждава** (болд, И.А.) една наука физикохимия" [1, ок. 17.-18. мин], макар че нейното начало е поставено още през 1752 г. в Русия.

Най-ранният известен исторически преглед на галванотехниката в българската литература е публикуван в първия български учебник по галванотехника, издаден през 1924 г., но в него не се споменава нито дума за развитието на това техническо направление в България [2], не е отбелязана дори първата българска книга по галванотехника, издадена само две години по-рано [3]. За академичната ни наука първото постижение в областта на галванотехниката е галванотехническата лаборатория при Държавната образцова работилница в София, създадена през 1906 г. [4, с. 481], [5]. Показателен е и фактът, че в българоезичната енциклопедия Уикипедия липсва статия за галванотехниката, а на електрохимията са посветени **само два** реда [7]... Що се отнася до пионерния принос на Константин Божков (1857–1942 г.) за развитието на галванотехниката в България, той не е споменат дори в официалната история на ВВМУ „Н. Й. Вапцаров"– Варна, издадена 2001 г. [8, с. 11]. В биографията му, която публикувах през 2006 г., отделих около една страница на приноса му за галванотехниката в България [9, с. 284-285], но тук предлагам **актуализирани и допълнени сведения** благодарение на информация от интернет.

386

а на отрицателнія — водородъ-тъ, кой-то спорѣдъ обемъ-тъ си ще бѫде два пѫти по голѣмъ отъ кислородъ-тъ.

Какъ-то вода-та тъй и всички-тѣ металлически окиси и химически соли се разлагатъ отъ токъ-тъ и при това сѣтога кислородъ-тъ се набира на положителнія полюсъ, а металлъ-тъ на отрицателнія.

ГАЛВАНОПЛАСТИКА, ПОЗЛАТЯВАНІЕ И ПОСРЕБРЯВАНІЕ.

319. Галванопластика-та е искуство да си получатъ вѣрни металлически копіи отъ мѣкки предмети при помощь-тъ на галваническія токъ. За да разберемъ какъ става това, нека си представимъ скиджкъ MN, напълненъ съ растворъ отъ сѣрнокиселъ мѣденъ окисъ (чьрт. 258). Врѣхъ скиджкъ-тъ туркътъ

Чьрт. 258.

горизонтално два латунени пръта B и D и на D, напр., окачатъ късъ отъ червенъ мѣдь C, а на B гутаперчени отпечатаци m и m′ на предметъ-тъ, отъ кой-то искатъ да снематъ копіе. Тѣзи отпечатаци ск получатъ тъй: покриватъ съ графитъ предметъ-тъ, отъ кой-то искатъ да снематъ отпечатъкъ, за да не

Из възрожденския учебник „Ръководство към физиката” (1874 г., с. 386).

Още през 1869 г. възрожденските школарчета научават от учебник по физика за откриването на **галванопластиката** от руския физик Борис Якоби през 1838 г., както и за ранната история на **технологията за позлатяване и посребряване** с приложението на електрически ток [10, с. 564-566]. Това не е епизодично събитие, а преподаването на тази тема трайно се утвърждава в часовете по физика в българското училище [11, с. 175-190], [12, с. 386-388].

За първите години след Освобождението 1878 г. липсват сигурни сведения за практикуването на галванотехниката в България [13]. През май 1883 г. русенски вестник съобщава, че галванопластиката все още не се практикува [18]. През август с.г. пловдивски вестник помества съобщение за откритото през този месец Международно електротехническо изложение във Виена и изрично изтъква, че „Силен успех има електрический ток в галванопластиката” [19].

През август 1879–септември 1884 г. К. Божков завършва Техническата артилерийска школа в Санкт Петербург. По време на обучението си там освен задължителната подготовка „изучавал практически механика и занаят, работил в различни механични заводи и под ръководството на г-н Ковако се запознава с електротехника и галванопластика” [20]. К. Божков положително получава много добра галванотехническа подготовка, защото се обучава в **известната извън границите на Русия Електрогалваническа школа**, основана и ръководена от видния специалист по галванотехника полк. Александър Николаевич Ковако (1822–1900 г.) [21].

След завръщането си в България К. Божков отначало е назначен като технически майстор в Артилерийския арсенал в Русе. По препоръка на инженер-механик Павел Кузмински пред началника на Флотилията и Морската част в Русе капитан-лейтенант З. Рожественски той е назначен на 23 януари (4 февр.) 1885 г. за механик II р. във флота със задачата да завежда флотската Техническа школа [22, с. 144-145]. К. Божков е **първият българин флотски механик и първият българин началник на Техническата школа в Русе** (днес ВВМУ „Н. Й. Вапцаров”–Варна).

Капитан-лейтенант З. Рожественски – https://topor.od.ua/voenno-morskie-sil-bolgarii/

В спомените си К. Божков съобщава: „Имаше и отделение за моделиране и галваностегия, галванизиране разни предмети с мед, сребро, злато и никел. Рожественски особено наблягаше за галванизация на железни листове за кърпене подводните части, като противостоящи на ръждясване. Обаче той се убеди в невъзможността за уредбата на подобна инсталация, за която ще отидат много пари” [22, с. 146]. Макар че идеята на енергичния началник на българския военен флот да използва галваничното цинково покритие на железни листове при ремонт на подводните части на корабните корпуси не е реализирана, още тогава към Техническата школа на флота е устроено галванично отделение, в което **К. Божков започва първото в България специализирано обучение по теория и практика на галванотехниката**. Доколкото той е назначен за флотски механик на 23 януари (4 февр.) 1885 г., галванотехническото отделение на Техническата школа в Русе е създадено най-вероятно още през първите месеци на същата година.

На 10 (22) април 1885 г. за военен министър е назначен генерал-майор Михаил Кантакузин. Скоро след това той посещава Техническата школа и е силно впечатлен от техническите умения на нейните възпитаници: „[…] видя някои работи по галванопластиката, работени от учениците, остана доволен и пожела щото числото на учениците да се

увеличи на 40 […]” [23, с. 17]. Доказателство за високата квалификация на К. Божков като галванотехник е нумизматичната поръчка на лейт. Иван Лебедев: „[…] беше ми донесъл три златни антики – пари, събрани от наши селянки, и ме моли да му снема от тях по няколко металически снимки галванически в галванопластическото отделение на Морската техническа школа. Аз му снех по три отпечатъка от всяка, а той ги изпрати на различни музеи в Русия и на Запад” [22, с. 141].

http://vivovoco.astronet.ru/VV/BOOKS/GUTENBERG/CHAPT_16/FIG18.GIF

През 2006 г. съобщих, че около 1895 г. К. Божков е направил в един от личните си дневници (дневникът с черните корици, съхраняван от наследниците му) конспект от 135 стр. на галванотехническото ръководство на полк. А. Н. Ковако, което той (К. Б.) вероятно е използвал при преподаването на предмета технология в Морското училище през периода 1898–1903 г. [9, с. 285]. Тази част от дневника му е озаглавена „Гальванопластика. Программа практических занятий учеников в электрогальванопластикой фабрике Г. Ковако” [24, с. 70-204]. Преди години не разполагах с оригиналния текст на книгата на полк. А. Н. Ковако и приех, че К. Божков е конспектирал текста на неговия учебник. Преди време благодарение на интернет издирих пълния текст на **единствената** известна досега **книга на галванотехнически тема** от известния руски специалист [25]. Оказа се, че структурата и обемът на съдържанието на записките на К. Божков в неговия личен дневник не отговарят напълно на съдържанието на книгата на полк. А. Н. Ковако. Например, руската книга има друго заглавие, в нея липсва „Программа практических занятий учеников в электрогальванопласти[чес]кой фабрике Г. Ковако” , а в записките на К. Божков липсват редица от темите в руската книгата, а част

от представените от К. Божков теми имат друга последователност. Поради това приемам, че записките в дневника на К. Божков най-вероятно са теми, които той е записвал по време на обучението си между 1879 и 1884 г. при полк. А. Н. Ковако, докато руският учебник е издаден през 1896 г. Този факт допълнително потвърждава предположението ми от 2006 г., че **К. Божков е ползвал записките от дневника си за обучението на курсантите от Морското училище по темата галванотехника** през периода на преподавателската му дейност в него.

Електро-Галванична Фабрика
на
ИНЖЕНЕРЪ-МЕХАН. и ЕЛЕКТРОТЕХНИКА
КОНСТАНТИНЪ БОЖКОВЪ
Фирма, зарегистрована при Соф. Окр. Сждъ
подъ № 2072 отъ 27;X 1907 год.
НИКЕЛИРА, ПОЗЛАТЯВА, ПОСРЕБРЯВА,
МОЖДЯВА, И ПР. ВСЪКАКВИ
МЕТАЛИЧЕСКИ ПРЪДМЕТИ
Ул. Регентска № 10
(срѣщу конвоя)
СОФИЯ

Част от рекламна листовка на Електрогалваническата фабрика на К. Божков, ок. 1908 г. - *https://morskivestnik.com/compass/news/2015/122015/images/MVkSgurev3_2KBozhkov2.pdf*

К. Божков служи в българския военен флот до 1906 г. На 24 октомври (6 ноем.) 1907 г. Софийският окръжен съд регистрира неговата „Електро-галваническа фабрика” в София с предмет на дейност „галванизиране на разни металически неща” [26].Това е всъщност малка галванотехническа работилница, в която е зает и младият работник Самуил Аврамов [27, с. 1]. За да установя поредността на регистрираната от К. Божков галванотехническа фирма в България, прегледах внимателно регистрацията на всички фирми в „Държавен вестник” до 1912 г. Първата най-ранна фирма с подобен предмет на дейност след фирмата на К. Божков е „галвано-пластическа фабрика на Симеон Блуменфелд” в София, регистрирана на 25 януари (7 февр.) 1908 г. [28]. Въз основа на тази проверка приемам, че **К. Божков е основал първата българска галванотехническа фирма**.

Тъй като в литературата (вкл. в интернет) липсва информация за ранната история на галванотехниката в България, предлагам кратки податки по тази тема.

През **септември 1885 г.** Министерството на народното просвещение назначава приемни комисии при Софийската, Габровската, Варненската и Ломската държавна гимназия за определяне на трима **стипендианти, вкл. един** от тях **при електрогалваническата фабрика на полк. А. Н. Ковако** в Санкт-Петербург [29], предназначен да изучава „по-специално галванопластика от гледна точка на прилагането ѝ в типографското дело, а също фитолитография, походна цинкография и хелиография" [30, с. 42]. Допускам, че това най-вероятно е единственият българин, който през 1889 г. наистина се обучава там [21, с. 77]. Друг е въпросът дали той след дипломирането си ще бъде насочен към Държавната печатница в София или за нуждите на зараждащата се военна картография, отчитайки квалификацията по „походна цинкография".

През юли 1889 г. за нуждите на Софийския общински съвет се налага да се изработят известно количество табелки с галванично покритие, но поради липса в София на такава услуга и, като че ли, непознаването на галванотехническите възможности на Флотския арсенал в Русе софийските общинари обсъждат варианта да се поиска оферта от „някое заведение в Виена или другаде" [31].

Георги Яковлев Кирков (1848–1929 г.) – https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/16/Georgi_Yakovlev_Kirkov.jpg/800px-Georgi_Yakovlev_Kirkov.jpg

В началото на **януари 1891 г.** Георги Як. Кирков [32] е назначен на работа като картограф в Генералния щаб на Българската войска [33], [34]. Непосредствено след това пише до познатия си руски минен инженер Михаил М. Дешевов (1839–1894 г.), който 18 г. е завеждал

галванопластична работилница [43], с молба за литература по теми, свързани с картографията, вкл. **и с галванопластиката** [44, с. 93-95].

Засега липсват сведения за практическото ползване на галванотехниката **извън Флотския арсенал в Русе до началото на XX в.** Интересен е обаче фактът, **че през 1902 г.** в столичен вестник е поместена критична статия за столичното електроснабдяване, в която авторът изтъква предимствата на постоянния ток, вкл. и за това, че той може да се използва при „галванопластическото изкуство без никакви почти трудности, когато това с променливия ток е придружено с много трудности за трансформирането му и пр." [45]. От началото на **септември 1908 г.** в София се откриват първите електротехнически курсове в България (ръководител – Теодор Димитриев Мумджиев), като един от предметите в учебната програма е галваностегията [46]. **През лятото на 1912 г.** Министерството на народното просвещение обявява „една стипендия за следване в странство по галванопластиката" [47], за нея до изпит са допуснати Иван Миланов и Ал. Лалов от София [48]. Не успях да открия сведение кой от двамата кандидати е допуснат и за коя страна е стипендията. Вероятно към 1912 г. галванотехниката е добила вече популярност в страната, отчитайки факта, че **към 1920 г.** вече само в Кюстендил (14 050 жители) има 13 ателиета за галванопластика и София (150 000 жители) – 10 ателиета за галванопластика [49].

През 1953–1954 г. във Флотския арсенал - Варна „[…] започват опитите за галванично поцинковане. Те завършват успешно **и се превръщат в събитие за Арсенала и Базата**" (болд, И.А.; става дума за Военноморската база във Варна) [50, с. 112]. Ако в средата на XX в. това техническо събитие е очевидно повод за толкова радост, каква оценка заслужават **пионерните стъпки на флотския механик Константин Божков в областта на галванотехниката във Флотския арсенал в Русе седем десетилетия по-рано в технически изостанала България**? …

Ще си позволя обаче да завърша с един неприятен спомен. През есента на 2007 г. началникът на ВВМУ „Н. Й. Вапцаров” кап. I ранг Димитър Ангелов лично ме помоли да изнеса доклад на тържественото събрание в края на декември с.г., посветено на 150 години от рождението на К. Божков, организирано по-късно на 9 януари 2008 г. На този ден, непосредствено преди събранието, пред паметника на Н. Вапцаров във ВВМУ „Н. Вапцаров” бяха поднесени венци и цветя и пред него в тържествен марш мина почетният караул. Отдаването на почит на патрона на Училището е съвсем естествено нещо, но ме слиса (деликатно изразено!) фактът, че **организаторите не бяха включили в програмата на тържеството за 150 години от рождението на първия българин началник на Училището някой да постави поне едно цвете (камо ли венец) на стелата му в Алеята на преподавателите**, монтирана на едно от двете най-почетни места в нея – отдясно на Централния вход на основния корпус на комплекса. Дано през декември тази година да се сетят да го направят…

Литература и бележки

1. **Янинска, Милена**. Навършват се 150 години от смъртта на просветителя. – https://nova.bg/news/view/2021/03/19/319911/%D0%B1%D0%B0%D0%BD-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%B8%D1%8F-%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BD-%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4-%D1%80-%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%BD/ (Публикувано 19 март 2021 г.). Участник – проф. дфн Кирил Топалов.

2. **Петров, Богомил и Я. Въжаров**. Учебник по галванотехника. (Електрохимия, галваностегия и галванопластика). За VIII и IX класове на средните механо-електротехнически училища. София, изд. авт., 1924. 252 с.

3. **Цонев, Тодор Ив.** Електрическо осветление. Дъгови и насветлени лампи. Електрическо отопление и готвене. Електрохимия и галванопластика. По Л. Грец. Наредил на бълг. … София, 1922. 83, 5 с. Електротехн. библ. Електрон. Бр. 5.

4. **Наука.** – В: **Енциклопедия „България". Т. 4**. София, Изд. на БАН, 1984, 474-491.

5. Според академичната Енциклопедия „България", през 1906 г. галванотехническа лаборатория е създадена при Държавното механотехническо училище в София [4, с.481]. В действителност обаче става дума за Държавната образцова работилница. През 1908 г. тя е преименувана на Държавно железничарско училище, 1909 г. – Държавно индустриално училище, 1914 г. – Държавно средно механико-електротехническо училище, 1924 г. – Държавно средно механико-електрическо училище [6, с. 10-12].

6. **Юбилеен сборник на Софийското държавно средно механо-електротехническо училище по случай 50 години от основаването му**. София, 1936. 111 с.

7. **Електрохимия**. – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%8F (Посетено 11 окт. 2022 г.).

8. **Колев, Кольо Н.** 120 години Морско училище; Хроника на една вековна традиция. Варна: ВВМУ Н. Й. Вапцаров, 2001. 287 с.

9. **Алексиев, Иван**. Омаяни от кораби мъже. Дейци на българското корабостроене и кораборемонт до 30-те години на XX век. Том 1. Варна, ИК „Морски свят", 2006. 431 с.

10. **Гано, Адолф**. Опитна физика с 368 хубави чрътежи, съставена на французкий язик от А. Гано, а преведена от Й. Груев. В Пловдив и др.: книжярница на Хр. Г. Данов и сие в Пловдив, Русчюк, Велес, 1869. IV, 613, [1] с.

11. **Шуберт, Д.** Физика за главни народни училища: със 76 фигури. Прев. Й. Груев. В Пловдив и др.: книжярница на Хр. Г. Данов и сие в Пловдив, Русчюк, Велес, 1872. IV, 192 с.

12. **Ръководство към физиката**. Съставено от И. Н. Гюзелев. С 292 чертежа в текстът.Прага, 1874. VIII, 458, [3] с.

13. Според българоезичната енциклопедия Уикипедия, „През 1879 г. Ковачев открива нова печатница в София с нови печатарски машини от Виена, с модерно обзаведено литографско и букволеярно отделение, с галванопластика и цинкография, и през 1881 г. се оттегля от сътрудничеството си с Христо Г. Данов." [14]. Това твърдение под форма на сложно съставно изречение обаче е **компилация** от две прости изречения, които **безкритично са преписани от два противоречащи си източника.** За първото просто изречение уикипедианците уверяват, че то било заимствано от с. 215 на известната енциклопедия „Българска книга" (2004 г.), но на тази страница в нея такъв текст липсва. На с. 245 (не на с. 215) пише нещо съвсем друго: „В началото на 1878 съдружеската п-ца (на Янко Ковачев и Христо Г. Данов, И.А.) е пренесена в Пловдив" [15, с. 245]. т.е. **липсва твърдение, че към 1878 г. печатницата на Я. Ковачев и Хр. Г. Данов разполага с галванопластика**. За второто просто изречение уикипедианците уверяват, че то било заимствано от кратко енциклопедично съобщение на Д. Леков за Я. Ковачев, но според оригиналния източник авторът (Д. Л.) твърди нещо съвсем друго: „През 1879 К. купува от Виена печатарски машини и открива нова печатница в София, поради което през 1881 се оттегля от сътрудничеството си с Данов" [16]. Проверката показва, че **в цитираните от уикипедианците източници липсва галванопластика към 1878–1881 г.!** Според задълбочено съвременно изследване на биографията на Янко Ст. Ковачев, за печатницата, основана от него в София през 1878 г., в края на с.г. от Виена пристига нова печатарска техника, но между нея не се споменава

галванотехническо оборудване. Нещо повече, то липсва и към 1900 г. [17, с. 17]. Малко е вероятно такава нова за страната техника да не бъде спомената от автора.

14. **Янко Ковачев**. – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%B2 (Последна промяна 7 юли 2022 г., посетено 18 окт. 2022 г.).

15. **Българска книга.** Енциклопедия. Състав. Ани Гергова. София, Pensoft, 2004. 506 с.

16. **Леков, Д.** Ковачев, Янко Стефанов. – http://enc.ilit.bas.bg/slovnik/%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%B2-%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2

17. **Парижков, Петър**. От „Летоструй“ до „Книжарски известия“. – Издател, том 5, 2003, кн. 1, 16-20.

18. **Г-ну Д. в Руссе: Лустрото, което има металът на телеграфните аппарати, е направено по галванопластически ред. Но понеже у нас тоя ред го няма, …** – Народен учител (Русе), г. I, № 5, 18 май 1883, с. 158.

19. **У. М.** Международното електрическо изложение във Виена. – Народен глас (Пловдив), № 421, 20 авг. 1883, с. 3.

20. Военноморски музей (ВММ), вх. № 319–1971.

21. **Немировский, Е. Л.** Работы русских изобретателей в области гальванотехники. – Электричество, 1951, № 9, 74-79. - http://www.booksite.ru/elektr/1951/1951_9.pdf „През 1889 г. в числото на обучаващите се в нея (Електрогалваническата школа на А. Н. Ковако, И.А.) 92 души били 6 японци, двама сърбина, **един българин и др.**“ (болд, И.А.). Името на българина не е посочено в източника.

22. **Божков, Константин**. Бележки и спомени по Морската ни част. – ВИС, № 13, 1933, 110-160.

23. **Божков, Константин**. Моят спомен за Техническата школа. – В: **Юбилеен сборник за 50-годишната дейност на Морското училище. 1881–1931 г.** Варна, Морско училище, 1931, Неоф. отдел, 16-18.

24. **Божков, Константин**. Личен дневник с черни корици, август 1878 – март 1930 г., съхранява се от наследниците на К. Божков

25. **Ковако А. Н.** Новейшая гальванопластика и гелиогравюра. Санкт-Петербург, 1896. IV, 70 с. – https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003674590/ (Посетено 19 окт. 2022 г.).

26. **Обявление № 23.279**. – Държ. вестник, № 244, 12 ноем. 1907, с. IV.

27. **Илиева, Зорка**. Спомени лични и по разказ на роднини за баща ми Константин Радоев Божков. Ръкопис. 7 стр. 18 ноем. 1981 г. Съхранява се в личния ми архив. З. Илиева (1903–?) е най-малката дъщеря на К. Божков.

28. **Обявление № 3659/11 февр. 1908**. – Държ. вестник, № 39, 20 февр. 1908, с. V.

29. **Както помнят читателите, Народното събрание вотира една сума ат 50 000 лева за стипендии по разните занаяти в странство…** – Търновска конституция, г. II, № 166, 2 септ. 1885, с. 2.

30. **Танчев, Иван**. Българската държава и учението на българи в чужбина (1879–1892). София, Акад. изд. „Проф. Марин Дринов”, 1994. 219 с.

31. **Протокол № 43. Заседание на 4-й юлий 1889 г.** … – Софийски общински в-к, г. II, № 9, 28 февр. 1890, с. 3.

32. Георги Як. Кирков да не се бърка с известния социалист Георги Йорданов Кирков–Майстора (1867–1919 г.) – публицист, парламентарист, политик и профсъюзен деец.

33. **Коцева, Венета**. Акад. Георги Яковлев Кирков и Георги Йорданов Кирков – майстора – двама пионери на картографията в България. – Геодезия, картография, земеустройство, 2013, № 5-6, с. 44-46).
https://www.researchgate.net/publication/314234831_AKAD_GEORGI_AKOVLEV_KIRKOV_I_GEORGI_JORDANOV_KIRKOV_-_MAJSTORA_-_DVAMA_PIONERI_NA_KARTOGRAFIATA_V_BLGARIA

34. За наименованието на длъжността и структурното звено на Г. Як. Кирков в Генералния щаб на Българската войска съществуват **големи противоречия** в литературата и интернет. Според историческата справка към личния му фонд, съхраняван в Научния архив на БАН (ф. 167 к), „Той е основател на Картографския институт към Министерството на войната", а според запазено в този фонд заявление от него до началника на Военно-географическия институт той моли да постъпи „на работа като началник на Техническото отделение" [35]. Дори само това противоречиво сведение е много показателно за бъркотията около картографската дейност на фондообразувателя: създаденото след Освобождението Военно министерство съществува до 11 (24) юли 1911 г., когато е преименувано на Министерството на войната, а от това следва, че Картографският институт е бил основан след юли 1911 г.?? Някои биографи на Г. Як. Кирков и сайтове уверяват, че той бил „**началник** (болд, И.А.) на Картографския институт към министерството на войната (**1885**-1901)" [36], други твърдят, че през същия период е **директор** на Картографския институт [37], но според един автор Военният картографски институт е основан през **1906 г.** [38], според други – **1896 г.** [39], според проф. М. Палангурски – **1891 г. (??)** [40, с. 246]. Според историци на военната географска служба, историята ѝ е твърде различна от гореизложените твърдения: „[…] с Указ на княз Фердинанд № 170/27 декември 1891 г. е създадено Топографското отделение на Генералния щаб на Българската войска. […] През 1895 г. Топографското отделение е преименувано на Статистическо топографско отделение, а то през 1901 г. е преименувано на Картографическа и топографическа част при Щаба на Армията. На **1 януари 1906 г.** тя получава ранг на самостоятелно учреждение и се преименува **във Военно-картографски институт** при Щаба на Армията. През 1910 г. институтът е преименуван за кратко в Топографска и картографска част при Щаба на Армията, след което е възстановено предишното му име, което се запазва до **1 януари 1916 г**., когато бива преименуван **в Картографско отделение** на Щаба на действащата армия. **През 1919 г.** […] се преименува в **Държавен географски институт** към Министерството на войната" (болд, И.А.) [41]. Въз основа на архивни източници Р. Симеонова отбелязва, че Г. Я. Кирков работи в Генералния щаб от първите дни на 1891 г. до 1898 г. [42, с.177-178], т.е. през този период той не е основавал Военно-картографския институт, а първоначално е бил назначен най-вероятно като обикновен картограф, след което, от края на декември 1891 г. – преназначен в новосъздаденото Топографско отделение, което съществува до 1901 г.

35. **Фонд „Георги Яковлев Кирков", фонд № 167 к, опис I**. – http://archiv.cl.bas.bg/pdf/opisi/F.167k,op.1.pdf

36. **Георги Кирков (1848–1929)**. – http://mmib.math.bas.bg/?page_id=552

37. **„Георги и Елена Киркови"**. – http://daritelite.bg/g%D0%B5orgi-i-%D0%B5l%D0%B5na-kirkovi-3/

38. **Super User**. Георги Гладков пред сп. „Геомедия" – Военногеографската служба в новите реалности**.** – https://www.geomedia.bg/geodesia/georgi-gladkov-pred-sp-geomediya-vo/ (Публикувано 15 авг. 2008 г.).

39. **Картографията в България**. – https://cartograf.wordpress.com/2011/01/13/%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F/ (Публикувано 13 ян. 2011 г.)

40. **Палангурски, Милко и Светла Атанасова**. Нови щрихи към първообраза на Търновската конституция. – Годишник на Историческия факултет [на Великотърновски ун-т „Св. св. Кирил и Методий. Цифров научен архив"], 2020, Том 4, Брой 1, 241-279. –

https://www.uni-vt.bg/userinfo/6/pub/30073/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%89%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%B8%20%D0%BA%D1%8A%D0%BC%20%D0%BF%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D1%8A%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf

41. **Военно-географската служба**. – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE-%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0

42. **Симеонова, Ружа**. Неизвестни факти за живота и дейността на първия директор на Националната библиотека Георги Як. Кирков. – Библиотека, 2013, № 5, 172-180.

43. **Заблоцкий, Е. М.** Горное профессиональное сообщество дореволюционной России. […] ДЕШЕВОВЫ. Горная династия… – http://russmin.narod.ru/D07.html (Посетено 22 окт. 2022 г.).

44. **Василева, Вера**. Архивът на Георги Яковлев Кирков – извор за историята на техниката у нас. – Годишник на Националния политехнически музей – София, т. 6, 1976, 75–95.

45. **Иванов, Ив.** Софийското електрическо осветление и движение. – Пряпорец, г. V, № 28, 10 август 1902, с. 2.

46. **Първите електротехнически курсове в България**. – Пряпорец, г. XI, № 82, 17 юли 1908, с. 1.

47. **Стипендия по галванопластиката**. – Търговски фар (Варна), г. IV, № 420, 24 юли 1912, с. 3.

48. **Стипендиантите по галванотехника и висша търговия**. – Воля, № 190, 22 авг. 1912, с. 3.

49. **Производители и търговци на взривни вещества в България 1920 г.** – https://www.offroad-bulgaria.com/showthread.php?t=59370 (Публикувано 25 апр. 2009 г.).

50. **Сборник от исторически очерци и спомени: 100 години Военноморска база– Варна 1897–1997.** Състав. Владимир Павлов. Варна, Военноморска база, 1997. 290 с., 58 с.: фотогр.

Иван АЛЕКСИЕВ